

ห้องสมุดดนตรีทูลกระหม่อมบริพัตร

สันติเทพ ศิลปบรรเลง*

ถ้าหากท่านมีโอกาสได้ไปหอสมุดแห่งชาติ ทำวาสุกี ถนนสามเสน กรุงเทพมหานคร เมื่อขึ้นบันไดขึ้นไปชั้น 3 ทางด้านขวามือด้านในสุด จะเห็นห้องปิดประตูห้องหนึ่งมีป้ายตัวอักษรขนาดใหญ่ว่า

"ห้องสมุดดนตรีทูลกระหม่อมบริพัตร"

ห้องสมุดดนตรีทูลกระหม่อมบริพัตร แห่งนี้เป็นอนุสรณ์สถานที่สำคัญแห่งหนึ่งซึ่งได้สร้างขึ้นเพื่อประกาศเกียรติคุณ พระเกียรติประวัติ และพระกรุณาธิคุณ ของจอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ผู้ทรงเป็นนักดนตรีเอก พระองค์หนึ่งของกรุงรัตนโกสินทร์ และเปรียบประดุจผู้ประทานกำเนิดวงโยชวาทิตหรือแตรวง ซึ่งมีการเรียบเรียงเสียงประสานและการบรรเลง แบบสากลนิยมขึ้นในประเทศไทยจนสืบต่อมาถึงทุกวันนี้

จอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นพระราชโอรส พระองค์ที่ 33 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระนางเจ้าสุโขทัยมหาราช พระราชเทวี ประสูติ ณ วันที่ 29 มิถุนายน 2424 ทรงเป็นต้นราชสกุล "บริพัตร"

เมื่อพระชนม์ได้ 8 พรรษา ทรงเริ่มรับการศึกษาเบื้องต้นในพระตำหนักสวนกุหลาบ และโรงเรียนราชกุมารในพระบรมมหาราชวัง ครั้นพระชนม์ได้ 13 พรรษา เสร็จไปทรงศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ และประเทศเยอรมันนี้ เนื่องจากพระองค์ทรงสนพระทัยในกิจการทหารจึงทรงสมัครเข้าศึกษาในโรงเรียนนายร้อยทหารบกเยอรมันนี้จนจบหลักสูตร และทรงศึกษาต่อในวิทยาลัยการทหารเยอรมันจนถึง พ.ศ. 2445 จึงเสด็จกลับประเทศไทย

*บรรณารักษ์ ห้องสมุด เอ. ยู. เอ.

ทรงเริ่มรับราชการครั้งแรกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ พ.ศ. 2446 และทรงรับราชการสืบต่อเนื่องกันถึง 3 รัชกาล ได้ทรงดำรงพระอิสริยยศ และ พระตำแหน่งสำคัญหลายตำแหน่ง เช่น จอมพลทหารบก, จอมพลทหารเรือ, เสนาธิการ ทหารบก, เสนาธิการทหารเรือ, เสนาบดีกระทรวงทหารเรือ, กระทรวงกลาโหม, กระทรวงมหาดไทย, และตำแหน่งสูงสุด คือ ผู้สำเร็จราชการพระนครในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จึงได้เสด็จไปประทับ ณ เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย จนสิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ 18 มกราคม 2487

จอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์ วรพินิต ทรงเป็นนักการทหารและนักปกครองผู้ปรีชาสามารถ ได้สร้างความเจริญให้แก่ กองทัพบกและกองทัพเรือไว้มากมาย เป็นเอกนัครพการ แม้ว่าพระองค์จะทรงเป็นนักการทหาร ก็จริง แต่ที่พระองค์โปรดปรานมากที่สุด ก็คือ ทรงเป็นนักดนตรี

พระองค์ทรงสนพระทัยในการดนตรีมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ทรง ศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษและเยอรมัน ถึงกับทรงฝึกหัดเล่นด้วยพระองค์เอง ทรงบรรเลง เครื่องดนตรีได้หลายประเภท เช่น คลาริเน็ต, ทรัมเปต, แซกโซโฟน, ตลอดจนกีตาร์ พระองค์ทรงโปรดเพลงคลาสสิกของคีตกวีชาวเยอรมันเป็นอย่างยิ่ง เช่น เบโทเฟน (Beethoven) และริชาร์ด วาร์กเนอร์ (Richard Wagner)

ในสมัยที่ศึกษาอยู่ในยุโรปยุคนั้นเป็นสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ประเทศต่าง ๆ ใน ยุโรปล้วนแต่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข พระองค์จึงได้ทรงทอดพระเนตรเห็นงานพระราช พิธีของพระมหากษัตริย์ยุโรปอันยิ่งใหญ่ตระการตาด้วยเครื่องแต่งกายของนายทหาร และพระบรมวงศานุวงศ์ในเครื่องแบบสีต่าง ๆ เลิศหรูวิจิตร แต่ที่พระองค์ทรงซาบซึ้งและทรง ตื่นเต้นที่สุด คือ กระบวนวงดนตรีเครื่องเป่าที่มีการเดินแปรขบวนและบรรเลงเพลงมาร์ช อันไพเราะ แสดงถึงความงามสง่า และยิ่งใหญ่ของสถาบันกษัตริย์ในยุโรป

แต่ในบรรดาความงามสง่าของวงดนตรีพระราชพิธีในยุโรปทั้งหมด พระองค์ทรง โปรดและยกย่องวงดนตรี ของเยอรมันที่เดินแถวแปรขบวนในลีลารูปแบบต่าง ๆ อันงดงามใน เครื่องแบบที่สวยงามสง่าผ่าเผยสมเป็นชายชาติตรี แสดงการบรรเลงเพลงเดินแถวในพระราช พิธีนี้สร้างความสง่าและความศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนความเกรียงไกรของพระเจ้าไกเซอร์มหาราช ผู้ยิ่งใหญ่ด้วยพระเดชานุภาพอันเป็นมหาอำนาจแห่งอาณาจักรเยอรมันนี้

ความงามสง่าของกระบวนแถวในพระราชพิธีของพระเจ้าไกเซอร์นี้แหละที่ได้จุด ประกายขึ้นในพระทัยของพระองค์ทำให้ทรงดำริตั้งพระทัยไว้แน่วแน่ว่า จะต้องมีวงดนตรีเช่นนี้ สำหรับพระมหากษัตริย์ไทย และเมื่อเสด็จกลับมาแล้วก็ได้ทรงทำสำเร็จอย่างงดงาม พระองค์เป็นผู้ ประทานกำเนิดวงดนตรี เครื่องเป่าบรรเลงเดินแถวแปรขบวนประกอบงานพระราชพิธีขึ้นได้ สำเร็จ และได้ขนานนามวงดนตรีประเภทนี้ว่า "วงโยธวาทิต"

เมื่อเสด็จกลับสู่ประเทศไทยก็ได้มาประทับ ณ วังบางขุนพรหม ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งอยู่ทางด้านหลังของธนาคารแห่งประเทศไทยในปัจจุบัน และอยู่ในความควบคุมดูแลของทางราชการ

วังบางขุนพรหมในสมัยที่ทูลกระหม่อมบริพัตร เสด็จประทับอยู่นั้นนับว่าเป็นวังเจ้านายที่งดงามทันสมัยด้วยสถาปัตยกรรมแบบยุโรป สร้างโดยสถาปนิกและช่างชาวอิตาลี เป็นวังที่งดงามวิจิตรตระการตาทั้งด้านนอกและด้านในจนยากที่จะพรรณาได้หมด ณ ที่นี้

ในสมัยนั้นบรรดาเจ้านายหรือพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงโปรดการดนตรีเป็นอันมาก แต่ละพระองค์จะสรรหานักดนตรีฝีมือดีจากที่ต่าง ๆ มาเป็นนักดนตรีประจำวัง เช่น "วังสราญรมย์" ซึ่งเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งยังทรงเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ก็มี พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) เป็นหัวหน้าวง ซึ่งวงดนตรีนั้นก็จะเรียกชื่อตามวังเจ้านาย เช่น เรียกว่า "วงวังสราญรมย์" หรือ "วงสมเด็จพระบรม"

ทางด้านตะวันออกของพระนคร จะมี "วังบูรพา" อันเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุ วงศ์วรเลข พระเจ้าน้องยาเธอในรัชกาลที่ 5 เป็นวังที่ใหญ่โตโอโถง และงดงามด้วยศิลปกรรมยุโรปอันวิจิตรสร้างด้วยหินอ่อนจากอิตาลีทั้งหลัง หน้าบันเขียนลายฝรั่ง ด้วยทองคำเปลวปลั่งตระการตา วังบูรพาก็มีนักดนตรี มีฝีมือลือลั่นอยู่ท่านหนึ่งคือ จางวางสร ศิลปบรรเลง นักระนาดเอกยอดฝีมือ ผู้มีชื่อเสียงแห่งสมุทรสงครามและต่อมาได้รับพระราชทานแต่งตั้งเป็น "หลวงประดิษฐไพเราะ"

ทางด้านทิศเหนือของพระนคร ก็คือ "วังบางขุนพรหม" ของทูลกระหม่อมบริพัตร ที่กล่าวแล้วนั่นเอง และที่วังบางขุนพรหมแห่งนี้ก็มีนักดนตรี ผู้มีชื่อเสียงมากจากฝั่งธนบุรี คือ จางวางทั่ว พาทยโกศล ผู้เป็นนักดนตรีฝีมือลือลั่นในทางศิลปะดุริยางคกรรม ให้แปลกเปลี่ยนออกไปได้หลายลีลาอย่างน่าพิศวง

นอกจากนี้ก็มี "วังปลายเนิน" ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ "วังพระองค์เพ็ญ" ของกรมหมื่นพิฆัยมทินทโรดม ผู้ทรงพระนิพนธ์เพลง "ลาวดวงเดือน" อันไพเราะตรึงใจและเป็นอมตะมาจนทุกวันนี้

วังเจ้านายดังกล่าวมักจะมีการประกวดประชันการบรรเลงดนตรีไทยกันอยู่เสมอ โดยเฉพาะการบรรเลงวงดนตรีไทยประเภท "วงปี่พาทย์" จะมีการแข่งขันกันเองซึ่งเรียกว่า "ประชัน" หรือ "ประชันวง" นั้นเอง ซึ่งถือว่ามี การตัดสินเอาแพ้เอาชนะเหมือนกีฬาประเภทหนึ่งที่เดียว ฉะนั้นแต่ละวงหรือแต่ละวงประจำวังนั้นก็จะต้องหมั่นฝึกซ้อมทุ่มเทฝีมือเพื่อให้เป็นสุดยอดฝีมือผู้ชนะในการประชันทุกครั้ง ซึ่งแต่ละวงแต่ละวังที่เข้าประชันก็ผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะอยู่เสมอ แต่ทั้งนี้มิใช่จะเป็นการเอาชนะด้วยการหักโค่นกันแบบกีฬา แต่เป็นการชนะทางฝีมือบรรเลงให้สนุกสนาน ทั้งผู้และผู้บรรเลง โดยไม่มีเรื่องราวบาดหมางกันและบรรดานักดนตรีก็สามัคคีกันดีมีความสัมพันธ์ฉันญาติพี่น้องอันไม่มีความเป็นปฏิปักษ์ ต่อกันเลยซึ่งน่ายกย่องในคุณธรรมประจำใจของคนในยุคนี้ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ในส่วนของวงบางขุนพรหมนั้นมิแปลกไปจากวงอื่น ๆ เนื่องจากวงอื่น ๆ นั้นนิยมเล่นดนตรีไทยล้วนอันเป็นศิลปะประจำชาติของเราเท่านั้น แต่วงบางขุนพรหมแห่งนี้เป็นแห่งแรกที่มีการบรรเลงดนตรีสากลขึ้นในประเทศไทย ทั้งนี้เนื่องด้วยสมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงโปรดเครื่องดนตรีฝรั่ง จึงทรงนำเครื่องดนตรีฝรั่ง และครูดนตรีฝรั่งจากยุโรปเข้ามาฝึกสอนบรรเลงในวังของพระองค์ ในขณะที่เดียวกัน พระองค์ก็ทรงศึกษาดนตรีไทยไปด้วยจากครูบาอาจารย์ต่าง ๆ รวมทั้งจางวางทั่ว พาทยโกศล ผู้เป็นกำลังสำคัญในงานดนตรีของพระองค์ ฉะนั้นวงบางขุนพรหมสมัยนั้นจึงมีทั้งนักการทหาร นักปกครอง นักปราชญ์ นักดนตรี และนักศิลปะแขนงต่าง ๆ มากมายประจวบกับการศึกษาแห่งหนึ่งทีเดียว ซึ่งถ้าว่าเฉพาะดนตรีอย่างเดียวละก็มีทั้งเครื่องสามมโหรี-ปี่พาทย์ วงโยชวาทิต วงจุลตรียางค์ หรือวงซิมโฟนีออเคสตรา (Symphony Orchestra) ตลอดจนวงดนตรีเล็ก ๆ ที่บรรเลงในศาลาริมน้ำ ฉะนั้นวงบางขุนพรหมยุคนั้นจะเพียงพร้อมบริบูรณ์ด้วยศิลปินมากมาย และมีแต่เสียงดนตรีอันไพเราะตลอดเวลา มีกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางราชการและการบันเทิง สาราพัต มีพระราชพิธี-พิธีกรรมที่ต้องใช้วงดนตรีประเภทต่าง ๆ อยู่เสมอ นับว่าเป็นความรุ่งเรืองในทางการดนตรีของไทยในยุคหนึ่ง

ความรุ่งเรืองและยิ่งใหญ่พร้อมด้วยศิลปวิทยาการของวงบางขุนพรหมนี้ทำให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ทรงขนานนามไปในทางยกย่องแกมล้อเลียนว่า "ยูนิเวอร์ซิตี" (University)

สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงเป็นนักดนตรีโดยแท้ ทรงบรรเลงเครื่องดนตรีทั้งของไทยและฝรั่งแทบทุกชนิด ทรงมีพระบัญชาให้ครูฝรั่งบันทึกเพลงไทยลงเป็นโน้ตสากลเป็นครั้งแรก ทำให้เพลงไทยของเรามีการบันทึกไว้เป็นหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษร ช่วยให้ดำรงรักษาทำนองเพลงนั้นไว้มิให้สูญหายไปนับว่าพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์ยิ่งใหญ่ในการอนุรักษ์เพลงไทยอันเป็นสมบัติของชาติไว้ได้อย่างมหาดศาล

นอกจากจะมีพระปรีชาสามารถทางดนตรีแล้วพระองค์ยังทรงพระนิพนธ์เพลงได้อีกด้วย นับว่าเป็นพระคุณลักษณะแห่งอัจฉริยะนำอัจฉรายยิ่ง พระองค์ได้ทรงพระนิพนธ์ เพลงไทยไว้มากมายหลายเพลง ซึ่งล้วนแต่มีความไพเราะจริงใจและมีชื่อเสียงมาก เช่น เพลงที่เป็นเพลงไทยสำหรับดนตรีไทย ได้แก่ เพลง "แขกมอญบางขุนพรหม เกา" , "สุดถวิล เกา" , "จิ้งจอกทอง เกา" , "นางครวญ" , "เขมรปากท่อ" เป็นต้น เพลงที่เป็นเพลงไทยสำหรับเครื่องดนตรีฝรั่ง ได้แก่ เพลง "วอลซ์ปลื้มจิต" , "วอลซ์เมขลา" , "วอลซ์ประทุมพล" และที่เป็นเพลงบรรเลงแตรวงที่เรียกว่า โยชวาทิต ได้แก่ "มหาฤกษ์-มหาชัย" , "สรรเสริญเสือป่า" , "มารัชบริพัตร" ตลอดจนเพลง "พญาโศก" สำหรับแตรวงบรรเลงทำขบวนแห่ศพหรือพระศพมาจนทุกวันนี้

ในยุคนั้นการดนตรีของไทยได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากองค์พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ทุกพระองค์ที่ทรงโปรดดนตรีและทรงประทานพระเมตตาอารีอนุเคราะห์ นักดนตรีเป็นอย่างดีซึ่งนับว่าเป็นพระมหากษัตริย์คุณอันยิ่งใหญ่ที่ฝากไว้แก่วงการดนตรีของชาติ และการที่ทูลกระหม่อมบริพัตรทรงโปรดดนตรีและทรงส่งเสริมการดนตรีทุกวิถีทางเช่นนี้ ถือได้ว่า ในยุคนั้นคือช่วงเวลาระหว่างสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงรัชกาลที่ 7 ก่อนการเปลี่ยนแปลง การปกครองเป็น "ยุคทอง" ของดนตรีไทย

บุคคลสำคัญอันจะต้องกล่าวถึงในบทความนี้ที่มีบทบาทสำคัญในการดนตรีไทยสมัยนั้น นอกจากทูลกระหม่อมบริพัตรแล้วยังมีนักดนตรีเอกสองท่าน คือ จางวางศร ศิลปบรรเลง และ จางวางท้าว พาทย์โกสล ทั้งสองท่านนี้ เป็นนักดนตรีฝีมือยอดเยี่ยมที่สุด หัดเทียบกันอันเป็นที่เลื่องลือไปทั่วประเทศ ตลอดจนถึงประเทศใกล้เคียงว่าเป็นนักดนตรีชั้น "บรมครู"

ในยุคนั้น จางวางศรฯ เป็นนักดนตรีหัวหน้าวง "วังบูรพา" ของสมเด็จพระเจ้าฟ้า ภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช พระราชอนุชาในรัชกาลที่ 5 ส่วนจางวางท้าว เป็นนักดนตรีหัวหน้าวง "วังบางขุนพรหม"

ทั้งสองวงนี้มีการประชันฝีมือดนตรีกันอยู่เป็นประจำซึ่งผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ สุดแต่แต่คณะกรรมการจะตัดสิน ไม่ว่าจะมีการประชันครั้งใดจะมีผู้คนไปชมการประชันกันแน่นขนัดล้นหลามและเป็นมหกรรมดนตรีที่ลือชื่ออย่างยิ่ง ฉะนั้นชื่อของ "จางวางศร" และ "จางวางท้าว" จึงเป็นชื่อที่เล่าลือติดปากนักดนตรีไทยในสมัยนั้นว่าเป็นนักดนตรีคู่บ้าน คู่เมือง และคู่วังเจ้านาย ทั้งสองท่านเปรียบประดุจเป็นเพชรเม็ดงามล้ำค่าประดับวงการดนตรีไทย ตลอดไป

ทั้งจางวางศร และจางวางท้าวก็มีฝีมือยอดเยี่ยมกันไปคนละทางและมีลูกศิษย์ลูกหา มากมายเช่นกัน จางวางศรนั้น อยู่วังบูรพาฝั่งพระนคร ส่วนจางวางท้าว นั้น ท่านมีนิวาสสถาน เต็มอยู่ฝั่งธนบุรีใกล้วัดกัลยาณี ฉะนั้นทางบรรเลงเพลงของท่านครูทั้งสองนี้ จึงมีแนวทางบรรเลง ไม่เหมือนกันแม้ว่าจะเป็เพลงเดียวกันก็ตาม การประพันธ์ทำนองและเทคนิคการบรรเลง แตกต่างกันจนได้รับฉายาว่า "ทางจางวางศร" กับ "ทางจางวางท้าว" หรือภาษาชาวบ้านก็ เรียกกันว่า "ทางฝั่งพระนคร" กับ "ทางฝั่งธนบุรี" ซึ่งหมายถึง แนวทางการบรรเลงเพลง แตกต่างกันนั่นเอง

แม้ว่าจะมีฝีมือและแนวทางบรรเลงแตกต่างกัน และประชันกันแข่งกันก็ตามแต่ท่านครู ทั้งสองก็รักกันประดุจพี่น้องคลานตามกันมา ไม่มีอะไรกันที่จะคิดไปทางไม่ดีเลย ถึงแม้ลูกศิษย์ ลูกหาที่สนิทสนมกลมเกลียวสามัคคีกันดี เพราะทุกคนถือว่าเป็นนักดนตรีไทยด้วยกันเหมือนกับ สายเลือดเดียวกัน หรือเกิดมาในครอบครัวเดียวกันฉะนั้น

ในระยะต่อมาจางวางศร ศิลปบรรเลง ได้รับพระราชทานแต่งตั้งเป็น "หลวงประดิษฐไพเราะ"

เป็นการบังเอิญเหลือเกินที่บุคคลสำคัญทั้งสามท่าน คือ ทูนกระหม่อมบริพัตร จางวางศรหรือหลวงประดิษฐไพเราะ และจางวางท้าว พาทย์โกศล ล้วนแต่เป็น "สหชาติ" ด้วยกัน คือ เกิดปีเดียวกัน พ.ศ. 2424 ปีมะเส็ง กล่าวคือ ทูนกระหม่อมบริพัตร ประสูติ วันที่ 29 มิถุนายน 2424 หลวงประดิษฐไพเราะ เกิดวันที่ 6 สิงหาคม 2424 และ จางวางท้าว พาทย์โกศล เกิดวันที่ 21 กันยายน 2424 ซึ่งเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ที่อัศจรรย์ บุคคลทั้งสามท่านถือกำเนิดเป็นสหชาติเกิดปีเดียวกัน

เมื่อถึง พ.ศ. 2524 อันเป็นปีที่ครบรอบร้อยปีเกิด ของบรมครูดนตรีไทยทั้งสามท่าน บรรดาทายาทและลูกศิษย์ลูกหาต่างก็จัดงานกิจกรรมอันเป็นอนุสรณ์ในวาระฉลองครบรอบ ร้อยปีเกิดขึ้น เรียงลำดับกันไปกล่าวคือ

ในวาระครบรอบร้อยปีประสูติ จอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต พระธิดาคือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตน์ มุขมบัง ซึ่งเป็นพระธิดาองค์ใหญ่รวมทั้งพระประยูรญาติทายาทในราชสกุล "บริพัตร" ได้จัดสร้างห้องสมุดดนตรีขึ้นภายในหอสมุดแห่งชาติ และได้เสด็จเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดในวันคล้ายวันประสูติครบรอบร้อยปี เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2524 ทรงประทานชื่อห้องสมุดแห่งนี้ว่า "ห้องสมุดดนตรีทูนกระหม่อมบริพัตร" และเปิดบริการตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ในวาระครบรอบร้อยปีเกิด หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ทางมูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะและทายาทในสายสกุล "ศิลปบรรเลง" ร่วมกับกรมศิลปากรได้จัดงาน "มหกรรมดนตรีศรีศตวรรษ" ในระหว่างวันที่ 6-9 สิงหาคม 2524 โดยเริ่มงานในวันที่ 6 สิงหาคม ซึ่งเป็นวันเกิดของหลวงประดิษฐไพเราะ มีการแสดงมหกรรมดนตรีในหลายรูปแบบ ตั้งแต่วงดนตรีวงใหญ่มีโหระพาใช้ผู้บรรเลงและขับร้องมากกว่า 400 คน ซึ่งเรียกว่า "มหาดุริยางค์" วงปี่พาทย์ประชัน , วงมโหรี , วงเครื่องสาย , วงอังกะลุง , วงปี่พาทย์ฆ้อง ตลอดจนการแสดงเดี่ยวเครื่องดนตรีประเภทต่าง ๆ ตลอดทั้ง 4 วันของงาน นับว่าเป็นงานดนตรีไทยที่ยิ่งใหญ่ที่สุดครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ของชาติ

ในวาระครบรอบร้อยปีเกิด จางวางท้าว พาทย์โกศล ทางทายาทในสายสกุล "พาทย์โกศล" ร่วมกับกรมศิลปากรและวงโยชวาทิต ของ 3 เหล่าทัพได้ร่วมกันแสดงดนตรีไทย โดยบรรเลงเพลงของจางวางท้าว พาทย์โกศล ที่ได้ประดิษฐ์ทางบรรเลงไว้ทั้งทางดนตรีและทางแตงวง หรือวงโยชวาทิตตลอดทั้งงาน โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 21 กันยายน 2524 ซึ่งเป็นวันเกิดของท่าน จนถึงวันที่ 24 กันยายน 2524 เป็นมหกรรมดนตรีไทยที่มีการแสดงวงโยชวาทิตร่วมด้วยที่ใหญ่ที่สุดครั้งหนึ่ง และการแสดงที่น่าทึ่ง ซึ่งยังไม่เคยมีแสดงที่ใดมาก่อนเลย คือ การแสดงโขนโดยไอ้ช่วงโยชวาทิตเป็นเพลงประกอบนับว่าเป็นการแสดงโขนโยชวาทิตเป็นครั้งแรก

สำหรับบทความนี้จะกล่าวบรรยายถึง ห้องสมุดดนตรีทุนกระหม่อมบริพัตร ในส่วนของลักษณะและกิจกรรม กล่าวคือ ห้องสมุดดนตรีทุนกระหม่อมบริพัตรนี้ เป็นห้องสมุด ซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมพระรูป , พระรูปปั้นภาพพิมพ์ , เอกสารพระประวัติ , ลายพระหัตถ์ โน้ตเพลงต้นฉบับ และผลงานเพลงพระนิพนธ์ของพระองค์ท่านไว้เป็นอันมากและละเอียดที่สุด ซึ่งพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง พระธิดาองค์ใหญ่ได้ทรงประทานให้เก็บไว้ทั้งหมดในห้องสมุดแห่งนี้เพื่อเป็นอนุสรณ์สถานแห่งหนึ่งของพระธิดา ฉะนั้นจึงมีเอกสารกับวัสดุต่าง ๆ เกี่ยวกับพระองค์ท่านมากที่สุดและสมบูรณ์ที่สุด นอกจากนี้ทางห้องสมุดได้รวบรวมเอกสารทุกประเภท ข้อมูลเรื่องราวทางดนตรีไทยในสาขาต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง เพื่อให้เป็นแหล่งรวบรวมผลงานดนตรีไทยและเป็นแหล่งวิชาการ สำหรับการศึกษาค้นคว้าวิจัยทั้งทางดนตรีไทยและดนตรีสากล

นอกจากจะให้แหล่งข้อมูลเอกสารทางวิชาการแล้ว ยังให้บริการด้านโสตทัศนศึกษาอีกด้วย อาทิเช่น บริการให้ฟังเพลงจากเทปม้วน , เทปคาสเซ็ท , แผ่นเสียง มีบริการเปิดฉายวิดีโอเทปหรือวีดิทัศน์เกี่ยวกับดนตรีและเพลงทั้งไทยและสากล ให้บริการด้านสไลด์ (Slide) และภาพนิ่ง รูปภาพของนักดนตรีไทยและต่างประเทศ รวมทั้งภาพเครื่องดนตรีและวงดนตรีประเภทต่าง ๆ ทุกชนิด บริการถ่ายเอกสาร ทำสำเนาเพลงเพื่อการศึกษาและถ่ายสำเนาต้นฉบับโน้ตเพลง , หนังสือ , สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับดนตรีทุกประเภท

ห้องสมุดดนตรีทุนกระหม่อมบริพัตร เปิดบริการประชาชนทุกวันตั้งแต่เวลา 9.30-12.00 น. และ 13.00-19.30 น. ปิดวันอาทิตย์และวันหยุดนักขัตฤกษ์ ผู้ประสงค์จะเข้าใช้บริการจะต้องทำบัตรสมาชิกที่ห้องโถงกลางชั้นล่าง โดยใช้รูปถ่ายขนาด 1 นิ้ว หน้าตรง ไม่สวมหมวก ก็สามารถใช้บริการห้องสมุดดนตรีได้ ถ้าหากประสงค์จะขอฟังเพลงหรือใช้โสตทัศนวัสดุ ก็ให้กรอกแบบฟอร์มคำร้องขอใช้บริการโดยระบุประเภทโสตทัศนวัสดุนั้นว่าต้องการใช้เทปคาสเซ็ทหรือแผ่นเสียงหรือวิดีโอเทปฯลฯ หมายเลขอะไร ชื่อชุดเพลง ผู้ประพันธ์ และระยะเวลาที่ใช้ ทั้งนี้ผู้ขอใช้จะเปิดดูรายละเอียดได้ที่ตู้บัตรรายการและดัชนีเพลง (Index) เมื่อกรอกแล้วยื่นให้เจ้าหน้าที่เทคนิคแล้วไปนั่งตามโต๊ะที่ระบุ เลียบหูฟัง (Head Phone) เจ้าหน้าที่จะเปิดให้ตามที่ขอ บริเวณหน้าโต๊ะ จะมีปุ่มปรับเสียงให้ ดัง-เบา-ทึม-แหลมได้ตามต้องการ

ภายในห้องสมุดดนตรีฯ แบ่งออกเป็น 4 ส่วน คือ

1. ส่วนที่แสดงนิทรรศการ เป็นส่วนแสดงประวัติ ผลงาน ของบรมครูดนตรีไทยที่สำคัญ รวมทั้งอดีตศิษย์ต่างประเทศ และแสดงนิทรรศการเกี่ยวกับเครื่องดนตรีทั่วไป
2. ส่วนที่เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน เป็นส่วนควบคุมเสียงและเครื่องมือให้บริการโสตทัศนวัสดุทั้งหมด ทั้งยังเป็นทั้งเก็บเทปคาสเซ็ท , เทปม้วน (Reel) วิดีโอเทปและแผ่นเสียงสำหรับให้บริการและทำสำเนา
3. ส่วนที่นั่งฟังเพลง มีหูฟัง 24 หูฟัง บริการได้ครั้งละ 24 คน สามารถฟังเพลงได้ตลอดเวลาไม่ซ้ำกัน หรือเพลงเดียวกันในเวลาเดียวกันก็ได้
4. ส่วนที่ใช้ศึกษาค้นคว้าโน้ตเพลง ข้อมูลเอกสาร หนังสือและวารสารทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ซึ่งมีไว้ให้ผู้ใช้ศึกษาได้อ่านอย่างกว้างขวางและทั่วถึง

ในแต่ละวันมีผู้สนใจเข้าใช้บริการกันมากมาย มีทั้งประชาชนทั่ว ๆ ไป นักเรียน นักดนตรี นักแต่งเพลง นักศึกษา ครูอาจารย์ผู้สอนดนตรี ตลอดจนผู้มีใจรักดนตรี จะเข้ามาศึกษาค้นคว้าหาความรู้ เพื่อประกอบภาริยงานการสอนวิชาดนตรี หรือเพื่อประกอบกิจกรรมทางดนตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นักเรียน-นักศึกษาเข้าใช้บริการมากที่สุด เป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และเพลิดเพลินพร้อมกันไปในตัว

ขณะนี้ห้องสมุดดนตรีทุนกระหม่อมบริพัตร ได้พยายามเสาะแสวงหาเพลงไทยของเก่าที่ใกล้จะสูญหายมารวบรวมไว้ในห้องสมุดดนตรีเพื่ออนุรักษ์ไว้ให้ดำรงคงอยู่สำหรับอนุชนรุ่นหลังต่อไป นอกจากนี้ยังมีวิธีการเก็บรักษาเอกสารลายพระหัตถ์ และต้นฉบับลายมือเขียน (Manuscript) ของบรมครูดนตรีไทยหลายท่าน เพื่อรักษาเป็นศิลปวัตถุอันทรงคุณค่าอย่างยิ่งทางประวัติศาสตร์และรักษาเอกลักษณ์ทางดนตรีไทยไว้ให้เป็นพิพิธภัณฑ์ทางดนตรีของชาติสืบไป

สิ่งที่ยังคงให้ความปลื้มปิติยินดีแก่ประชาชนและผู้สนใจดนตรีก็คือ ห้องสมุดดนตรีแห่งนี้ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระบัญชาให้กองทัพบก , กองทัพอากาศ และกรมตำรวจ รวบรวมและบรรเลงเพลงพระนิพนธ์ของทุนกระหม่อมบริพัตรไว้แทบทั้งหมดทุกเพลงเท่าที่จะรวบรวมได้ เพื่อบันทึกเสียงลงในเทปคาสเซ็ทนละพระราชทานแก่ห้องสมุดดนตรี เพลงดังกล่าวนี้ได้รับอนุญาตให้จำหน่ายเผยแพร่ได้ จะขอซื้อได้ที่ห้องสมุดดนตรีแห่งนี้อีกด้วย

ห้องสมุดดนตรีทูนากระหม่อมบริพัตร นับว่าเป็นอนุสรณ์สถานให้คำนึงถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ผู้ทรงเป็นนักดนตรีและทรงโปรดดนตรีเป็นอย่างยิ่ง แม้ว่าพระองค์จะสิ้นพระชนม์ไปนานแล้ว ผลงานเพลงของพระองค์ก็ยังคงดำรงอยู่จนบัดนี้และได้รวบรวมมาไว้ในห้องสมุดแห่งนี้แล้ว พร้อมทั้งจะนำเสนอสู่ประชาชนได้ตลอดเวลา ฉะนั้นภายในห้องสมุดดนตรีแห่งนี้จึงเปรียบประดุจสถานที่รวบรวมเรื่องราวความหลังครั้งดนตรีไทยรุ่งเรืองที่วังบางขุนพรหม อันโอ้อ่างงดงามตระการตา บรรยากาศแห่งดนตรีในยุคนั้นจะนำมารวมไว้ ณ ห้องสมุดดนตรีแห่งนี้ ผู้ที่เกิดมาไม่ทันก็จะได้สัมผัสบรรยากาศแห่งยุคทองของดนตรีไทยในทันทีที่ได้เข้ามาเยือนห้องสมุดดนตรีแห่งนี้ ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่า ห้องสมุดดนตรีทูนากระหม่อมบริพัตร เป็นห้องสมุดที่เป็นพิพิธภัณฑ์อันเป็นอนุสรณ์สถานแห่งกาลเวลา รุ่งเรืองแห่งดนตรีไทยในอดีต อีกทั้งเป็นห้องสมุดที่ดำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติไทยสืบไปอีกนานเท่านาน

ขอขอบคุณ คุณนิสา เป็ล่งขำ และคุณพุดผล อรุณรักถาวร ผู้ให้ข้อมูล

